

ŽOZE EDUARDO AGVALUZA

Lični čudesnik

(Apologija verandi, dvorišta i portugalskog jezika,
propraćena kratkim suprotstavljanjem smrti)

Prevod s portugalskog

Jovan Tatić

Stručna saradnica na prevodu

Katia Nogueira de Souza

Beograd

2011

DERETA

Mafaldi, koja je slušala rađanje ove knjige

U znak sećanja na angolskog anarhistu
Inosensija Kamaru Pireša

Sećajući se i Marija Antonija de Olivejre i Marija Pinta
de Andradea, koji su umeli da vole Angolu i portugalski
jezik, pored dvorišta, naravno.

PRVO POGLAVLJE

Neologizmičarka, ili čudno zanimanje lovom, skupljanjem i sortiranjem novih reči, kao što entomologist lovi, skuplja i sortira koleoptere. Ovo poglavlje zbori i o uvreženosti čuda u svakodnevicu ljudi, kućnim čudima, zamalo tajnim, koje malo ko primeti.

Reči se, kao i živa bića, rađaju iz starijih reči, razvijaju se, i bez razlike umiru. Najsrećnije se reprodukuju. Ima ih proste prirode, čije samo prisustvo ranjava i vređa, i drugih toliko ljupkih da deluju blagorodno na sve u svojoj okolini. Ove osvetljavaju, one zbunjuju. Jedne su divlje, nervozne, noge im neprijatno vonjaju, useknjuju se i pljuju na pod. Druge, odmah tu pored njih, uzvišene su i nežne orhideje.

Jaru pre svega interesuju novorođene reči, još uvek vlažne, bez vazduha, nezaštićene, najednom upale u ovu beskrajnu vrevu od života. U potrazi za potencijalnim neologizmima koristi informatički program Neotrak, koji iz novina dostupnih na internetu skuplja reči koje se ne nalaze u rečnicima.

Nije toliko romantično kao što ljudi misle, požalila se kada mi je prvi put pričala o svom poslu. Dao sam joj za pravo. Na trenutke sam je zamišljao kako podiže i postavlja zamke koje hvataju reči na skrovitim mestima, u gluve sate, ili kako sedi u nekom uglu, u nekoj kafani u Morariji, načuljenih ušiju, sa Moulskinom u rukama, i beleži inspirisanu besedu nekog pijanog pesnika. Možda izgublenu u euforičnoj rulji – dok slavi pad nekog tiranina, dok peva sa masom na koncertu Kaetana Veloza – jer se može pretpostaviti da zajednička stanja intenzivne ekstaze, trenuci novih i naglih osećanja, traže i prizivaju nove izraze.

Neotrak skuplja reči kojih nema u rečnicima, a Jarin posao je da, zatim, pročisti spisak od štamparskih grešaka, ličnih imena, adresa internet-stranica, sve u svemu, svu beznačajnu prljavštinu, i da prouči ono što ostaje. Svake godine, oko trista reči stigne u rečnike. To zahteva dugotrajno vežbanje strpljenja, poput onog koje se traži od ispiraća zlata.

Ponekad se zgodi nagli žar uzbuđenja – ili ne. Ima ispirača koje je teret godina savio, kojima je od duboke ozlojeđenosti koža potamnela, i koji nikada nisu imali sreće da vide zrno zlata kako se sjaji u situ.

Koji je najlepší neologizam na koji si do danas naišla?

Jara je očekivala to pitanje:

Ne znam, priznala je. Nikada nisam naišla na neku lepu reč. Baš lepu. Uistinu, neologizmi su skoro svi ružni. U principu ih smatram prostačkim i *enfadonhos*.

Pokazala mi je neke primere koji joj svakodnevno padaju šaka, i bio sam primoran da se složim. I meni su se učinili prilično prosti, nemaštoviti, mnogi su bili gadni, ili iskrivljeni i, povrh svega, od male koristi. Stopa smrtnosti među novorođenim rečima je visoka. Mnoge pate od urođenih mana. Osetljive su, jedva dišu, ne izdrže surovi postupak prirodne selekcije.

I sada ovo!

Jara nervozno udari u list hartije ispred mene. Pokušao sam da kažem nešto što bi je smirilo, ali mi ništa nije palo na pamet. U mojim godinama, budimo iskreni, užas više ne smeta. Zbunjenost je mlada-laćki jad, kao i anoreksija. U mojoj ranoj mladosti ta reč nije postojala. Bolest jeste, naravno. Postojao je, na primer, oblik anoreksije koji se zvao jektika, ili sušica: „Jektika! Jektika! Ta simbolično bolna i tužna bolest koja uništava domove, kao što oštre zime uništavaju letinu“, pisao je Kruz i Souza u *Misalu*. Recimo da je jektika bila anoreksija siromašnih, ili da je anoreksija jektika imućnih. U nedoumici, vratimo se Kruz i Souzi. Još uvek se sećam čitavog pasusa: „Umetnička i tegobna bolest, koja svim ženama bez razlike daje romantičan izgled“, itd., neću vas više zamarati, oprostite mi na ironiji i digresiji. Iznova sam pročitao spisak. Naglas, sa pauzama. Nije moguće, to je zaista bilo nemoguće, a ipak bilo je tu, stvarno i apsurdno, kao poznati *Nemogući svetovi* koje je nacrtao M. K. Ešer: stepeništa koja idu nagore i nadole u isto vreme, kocke sa ukrštenim uglovima, voda koja se spušta niz kanal, u čudnoj konstrukciji, dok ne padne, u slapu, u pravcu iste tačke, tamo dole, ili tamo gore, odakle je potekla.

Ovo je divno, čero. Liči mi na čudo.

Zar vi, profesore, niste ateista? Mislila sam da ne verujete u čuda. Naravno da verujem u čuda. Čak ih i skupljam. Pokazao sam joj ovu ulaštenu sveščicu crvenih korica u kojoj upravo pišem:

Lični čudesnik

Beležim na stranice svog *Ličnog čudesnika* izvanredne događaje koji mi se dešavaju, ili kojima sam slučajni svedok, iz dana u dan. To je dnevnik čudesa. Čuda se dešavaju svake sekunde. Najbolja su najčešće diskretna. Velika su tajna.

Prelistao sam svesku, čitao sam nasumice:

„Četvrtak, 1. jun 2006.

Jutros me je Žina ubeđivala da joj je gušter plesao. Hteo sam da saznam koji ritmovi pokreću guštere. Žina je odigrala nekoliko koraka. Ličilo mi je na rumbu.“

„Nedelja, 6. jul 2008.

Mimoišla se sa mnom, na Šiadu, devojka od svojih osamnaest godina. Riđa, veoma riđa, kožu joj je napao roj pega. U prolazu je na moje staračke oči, već donekle umorne, spustila svoj vlažni zeleni pogled. Zatim se nasmejala i sa sjajnim naglaskom Karioke¹ rekla: 'Iskoristi sunce. Ovih dana ću se vratiti po tebe.' Isprva mi je palo na pamet da je Smrt. Zatim sam bolje razmislio: tako lepa, tako Karioka, pre će biti da je vaskrsenje.“

„Petak, 26. decembar 2008.

Kada sam otvorio smokvu, unutra sam našao zlatnog skarabeja. Smokve oploduje mali vilin konjic, koji prodire u tučak sa polenom neophodnim za oplodnju ženskih cvetova. Ne bih se, dakle, iznenadio da u smokvi pronađem živog vilinog konjica. Skarabej je već nešto neobično. Stavio sam ga na levi dlan. Pružio je krila i odleteo. Na koži mi je zakratko od njega ostao zlatni sjaj.“

„Petak, 28. avgust 2009.

Noćas sam sanjao Sofijin stih. Sanjao sam da sam ga ja napisao. Toliko sam se obradovao da sam nastavio da se osmehujem i pošto sam

1 Stanovnica Rio de Žanejra (prim. prev.)

se probudio. ‘Gospodine profesore, izgledate kao da ste videli Boga u punoj slavi’, rekla mi je Žina dok mi je služila kafu. Biti Sofija na nekoliko sekundi nije mnogo daleko od slave božijeg prisustva.“

„Utorak, 8. decembar 2009.

Sanjao sam mrtvu mačku pored bedema. Na glavi, minijaturna ru- pa. Mačka je bila sklupčana mala noć sa mravima. Njena smrt prosti- rala se mnogo dalje iza bedema.“

Jara je pokušala da mi uzme svesku iz ruke, sva uzbuđena:

Ne verujem! Dajte da vidim.

Ne dam, ne dam, borio sam se s njom. Ima tu stvari koje ne smeš da čitaš. Moja lična čuda.

Lična čuda?

Ili, tačnije, intimna čuda, određene stvari koje su, ako se dogode devojci od osamnaest godina, trivijalne, ali koje se u mojim godinama mogu smatrati malim čudesima.

Jara se zarumenela. Gajim perverzno zadovoljstvo u umeću da je nateram da pocrveni.

Nemogući ste, profesore. Zar se nikada nećete uozbiljiti? Lagano me je udarila u rame i vratila se neologizmima: Veoma mi se sviđa taj vaš *Lični čudesnik*, ali kod mene to ne funkcioniše. Ne verujem u čuda. Nervira me to. Nervira me mnogo. Želim da znam šta se dešava.

Lepe žene razdražuju stvari koje ne mogu biti, čudesa, Ešerovi sve- tovi, zato što je njima skoro sve moguće. Lepa žena je surova ekstrava- gancija prirode. Nema gore uvrede za prosečnu ženu od suočavanja sa tuđom lepotom, pogotovo ako joj se ne može pripisati nijedna mana. A što se običnog muškarca tiče, šta ga može uznemiriti više od miri- šljivog dugog vrata koji prolazi, ali se ne zadržava, uskog struka koji on nikada neće obgrliti, rumenog i zdravog sjaja usana koje se nikada neće spustiti na njegove? Veoma lepe žene unose nered u društvene sisteme. Stari sam anarhista. Odavno sam naučio da se lepa žena ne razlikuje od bombe – u moje vreme to su, čak, bili sinonimi – osim po prirodi razornosti.

Jara je bila moja učenica na kursu za istraživače u institutu u kojem radi. Shvatio sam, kada sam je prvi put video da ulazi u učionicu, da

preda mnogom stoje malo teži dani. Mogla je da se pojavi u najobičnijoj odeći, u pantalonama od običnog platna, vunenom džemperiću, diskretnom, običnim baletankama, i ipak bi sva pažnja grupe bila upućena njoj. Ne bi vredelo ni da reč nije progovarala. Njena tišina je blistala.

U većini slučajeva, lepota uživa u sledećoj osobini: zrači svetlost. Na Jari, oko nje, često se dogodi ćutljiva svetlost, slična onoj koja ponire u okean iz visina, i gubi se na kraju u dubinama. U mesecima koji su sledili posmatrao sam kako su je mladići saletali, kao leptirice privučene oštrinom plamena, i zatim sam ih video kako do kosti gore. Devojke su je zlobno gledale, pune zavisti, u tajnosti su se dogovarale, plele mrežu sitnih intriga, u koju su se, na kraju, same uplitalle.

Bio sam veoma visok, u mladosti. Mnogo viši od proseka. Kasnije, kako su nailazile nove generacije, sve vižljastije, u poređenju s njima visina mi se smanjivala. Osim toga, s godinama sam se smanjio. Sada imam metar i osamdeset dva. Jara je samo malo niža od mene. Dok s njom razgovaram, posmatram njene tanke zglobove, nežne ruke kao u vile, savršenu konstrukciju ramena. Starost nas ne čini imunim na lepotu, daleko od toga, samo nam nameće određeni mir. Ovog jutra Jara je još lepša. Na sebi ima zelenu haljinu klasičnog kroja, koja joj otkriva kolena. Ogorčenje – jer je ogorčena – osvetljava joj lice, oči, čitavo lice joj blista:

Pogledajte, profesore, nisam luda!

Ne, draga, pri sebi si, izgleda da je stvarnost poludela. Ne brini. Stvarnost često pati od psihotičnih pojava.

Ponovo proučavam spisak. Dvadeset tri reči, sve ugladene i savršene, razumne, evidentne, i – iznad svega – neophodne.

To su poznate reči, ili, bolje, zvuče tako poznato, ne liče na neologizme, kaže mi Jara. Ljudi ih čuju, ponavljaju ih, i postaju ubeđeni da su ih uvek koristili.

Na ivici je suza. Istina je da lako zaplače. Jednom se rastopila u tihom jecaju samo zato što sam joj u nekim novinama pokazao fotografiju majmunčića koga je usvojila kobila u budističkom hramu na Tajlandu. Kasnije mi je priznala da se razneži dok na televiziji gleda

crtane filmove: *Mačke iz visokog društva*, na primer, priča o nemogućoj ljubavi između uličnog mačka i aristokratske mačkice.

Sve te dvadeset i tri reči pojavile su se u novinama prethodne sedmice. Ponovo su se pojavile u novinama ove sedmice, u raznim člancima, ili već integrisane u jezik.

Ali to nije sve, profesore. Mislili ste da je to sve?

Iz male kožne torbe izvadila je list hartije i stavila ga pred mene:

Vidite. To je više od sto originalnih reči. Reči kao i ove prethodne, tako savršene, tako udešene, tako aktuelne, da ih niko ne smatra novim. Mislimo da su nam rod, da smo rasli s njima. Ove sam otkrila juče. To ne sme tako da se nastavi!

Pročitao sam list, pokazujući iznenađenje koje nisam osećao:

Da li si još sa nekim razgovarala?

Ne, profesore, nisam. Nisam imala hrabrosti ni sa kim drugim da pričam. Da li možete da zamislite kako bi reagovala moja šefica? Ne znam šta da radim. Ako možete da mi pomognete, profesore.

Ja? Zašto ja?...

Ma dajte, profesore, vrlo dobro znate zašto.

Naravno da sam znao zašto, ali hteo sam to od nje da čujem. Tašt sam. Uvek sam bio. U mladosti sam patio od očiglednog narcizma. Voleo sam ogledala. Ogledala su volela mene. Prijalo mi je da poziram pred objektivima foto-aparata. Kasnije, kako sam stario, počeo sam da tražim drugu vrstu ogledala. Ogledalo intelektualca je njegova publika. Učionica puna studenata pretvara se, za jednog taštog intelektualca, u fantastičnu sobu ogledala. Jara je došla da me potraži zato što sam najbolji profesor koga je ikada imala.

I zašto još? Ne samo zato što sam dobar profesor...

Ne, u pravu ste. Došla sam da vas potražim zato što ste jedina osoba kojoj mogu da ispričam tako neverovatnu priču bez straha da ćete me odvesti u ludnicu. Sami ste na jednom predavanju rekli da ste odrasli u društvu kojem je apsurd drag – sećate li se? Rekli ste nam da se u Africi, gde ste se rodili, stvarnost ne razlikuje od sna, i da vam se to činilo kao mudar princip.

Svakako. Prostrana teritorija granice koja razdvaja san od stvarnosti veoma je plodno tle. To sam naučio u Luandi. Moja baka je volela da mi priča porodične priče. Moj deda po ocu bio je izvanredan lovac. Jednog popodneva, dok je bio u lovu, čuo je uzvike koji su dolazili iz drveta baobaba. Naredio je svojim pomoćnicima da raskopaju stablo, i unutra su pronašli dečaka od svoje četiri godine, kako pluta u gustoj i mračnoj vodi. Moj deda je odveo dečaka kući, dao mu je ime Esau, podigao ga je kao sina. Odlično sam ga upoznao, tog mog čika-Esaua. Zabavljao je nas decu svojim savršenim imitiranjem cvrkuta ptica. Zacvrkutao bi i grlice bi mu sletale na glavu. Godinama je radio kao mehaničar. Jednog dana napustio je kuću i otišao da živi na drvetu. Na stablu manga, ako se dobro sećam, koje se nalazilo u dnu dvorišta, pored mehaničarske radionice. Ljudima to nije bilo čudno. Uostalom, rodio ga je baobab. Imao je određenu sklonost ka biljkama.

Misliš da je izvor isti, zar ne?

Da, profesore. Sigurno je isti.

Neki genijalni um?

Ne znam, nemam predstavu, možda se radi o grupi, nasmejala se, neka vrsta akademije logoteta.

Vidim. Grohotom sam se nasmejao. Volim glasno da se smejem. To mi je ostalo od detinjstva. Tragovi Afrikanca u meni. Sa osamdeset i kusur godina, crnac sam samo kada se smejem. Vesela akademija logoteta. Recimo, Akademija „Gimaraes Roza“. Nije teško pogoditi imena članova: Manoel de Baros, pesnik *Pantanala*, po kojem ljudi moraju ponovo da nauče da greše u jeziku:

U *Metamorfozama*, u dvesta četrdeset priča,

Ovidije prikazuje ljudska bića preinačena u kamenje, biljke, životinje, stvari.

Sledeći nivo bio bi da već preinačena bića

govore stvarskim, larvskim, kamenskim itd. dijalektima.

Rodio bi se govor praskozorni adamski,

edenski, postanjski –

Koji bi pesnici naučili – ako se vrate da

budu deca koja su bili
 Žabe koje su bili
 Kamenje koje su bili.

Sviđa ti se? Trebalo bi da pročitaš. U toj akademiji bismo takođe imali i Angolca Luandina Viejru, mog zemljaka, koji je doživeo prosvetljenje kada je pročitao Rozu za vreme zatočeništva u Tarafalu, na Santjagovom ostrvu u Zelenortskoj Republici, početkom šezdesetih godina, i tada prestao da bude militantni nacionalista s blagim spisateljskim ambicijama, da bi postao pravi pisac. I na kraju, Mia Kouto, Mozambikanac iz Bejre, koji je do Roze došao preko Luandina, i vrlo brzo postao najpoznatiji proizvođač neologizama u portugalskom jeziku. Ogroman nedostatak u ovoj akademiji čini odsustvo nekog pisca iz Portugala.

Jara je nervozno odmahнула glavom:

Ako me ni vi, profesore, ne shvatate ozbiljno...

Učinila je kao da će ustati. Sprečio sam je jednim pokretom, pre svega zato što kada ona ustane, kao da ceo svet klekne, što mi pomalo smeta, i zatim zato što mi je nagli nemir spopao duh.

Ne radi se o jeziku, ne radi se samo o jeziku. Plašiš se, a ja mislim da znam čega te je strah.

Kako to?

Zašto te ovo sve toliko uznemirava, da li si razmišljala o tome?

Zato što to ne sme da se radi. Ne sme se tako uticati na jezik. To je jedna, ne znam ni kako da se izrazim, opasna stvar, jedan...

Subverzivni akt? Logično. Vidiš da bogaćenjem jezika, stvaranjem reči za koje nismo ni znali da su nam potrebne, reči od kojih, u međuvremenu, više ne možemo da se razdvojimo, ta osoba, ili osobe, ko god da je u pitanju, takođe doprinose da se naše mišljenje razvija, da postane složenije. Radi se, bez sumnje, o najradikalnijoj subverziji, onoj koja unapređuje jednu civilizaciju tako što joj jezik čini sofisticiranijim.

Jarin glas popeo se za čitavu oktavu:

Treba li da se plašimo boljeg razmišljanja?

Mi ne. Sistem, da, sistem ima razloga da se brine. Sistem ne voli da ljudi misle.

Ponekad smetnem s uma da ste anarhista, profesore, reče Jara.

Smešila se u svom pokušaju ironije. Trebalo je da joj ispričam da sam se u Španskom građanskom ratu borio na strani republikanaca. Bio sam dete tada. Ponekad popijem malo više, i tada se prisećam starih vremena.

Mislim da nije tako strašno, nastavi Jara. Radi se o nečijoj igri. Bilo kako bilo, planiram da otkrijem šta se dešava. Samo ne znam odakle da krenem. Profesore, hoćete li mi pomoći?

Nikada nisam umeo da odbijem lepu ženu. Osim toga, već sam mesecima bio zatvoren u kući, ni na čemu nisam radio, nisam imao nijedan prozor otvoren ka budućnosti, zabavljao sam se čitanjem starih papira. Pomislio sam da bi mi ovo prijalo.